

UDK: 343.132
343.9.024:336.7

METODI FINANSIJSKE ISTRAGE U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA

* Goran Bošković¹
Darko Marinković¹

¹*Kriminalističko-policijska akademija, Beograd*

Sažetak: U savremenim uslovima i na globalnom planu, težište borbe protiv imovinski motivisanog kriminala fokusirano je na zaplenu protivpravno stečenih sredstava kriminalnom delatnošću, čime se onemogućava uključivanje takvih sredstava u legalne finansijske tokove. Autori u radu ukazuju na značaj i modalitete primene metoda finansijske istrage u savremenoj kriminalističkoj praksi, kojima se otkriva postojanje i pronalaženje nelegalno stečenih sredstava, te stvaraju osnovi za pokretanje postupaka u kojima će se takva sredstva konfiskovati. U praktičnom radu, u okviru finansijskih istraga posebno se izdvajaju metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti i metod dokazivanja na osnovu troškova. Njihova primena ima izuzetan značaj u borbi protiv organizovanog, kao i drugih formi imovinski motivisanog kriminala, budući da nelegalno stečena sredstva predstavljaju ekonomsku polugu moći kriminalnih organizacija i pojedinaca.

Ključne reči: finansijska istraga, organizovani kriminal, oduzimanje nelegalno stečenih sredstava, metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti, metod dokazivanja na osnovu troškova.

1. Uvod

Finansijske istrage su jedan od najznačajnijih segmenata strategije suprotstavljanja imovinski motivisanom kriminalu, posebno organizovanom, s obzirom da omogućavaju identifikovanje „tragova“ nezakonito stečenog novca i njihovo praćenje, odnosno lociranje (Albrecht, 1998: 169). Sredinom osamdesetih godina XX veka, na globalnom planu je došlo do zaokreta u strateškom pristupu suprotstavljanja organizovanom kriminalu, kojim su težišne aktivnosti usmerene na zaplenu sredstava stečenih kriminalnom delatnošću, te onemogućavanju uključivanja takvih sredstava u legalne finansijske tokove (Ehrenstein, 1999: 652). U principu, takav pristup se zasnivao na nekoliko osnovnih

* E-mail: goran.boskovic@kpa.edu.rs

postavki (Naylor, 1999: 11). 1) Pošto je sticanje imovine na nelegalan način osnovni motiv delovanja organizovanog kriminala, njeno oduzimanje će uticati na smanjenje motivacije kod prestupnika ukoliko se realnom pokaže pretnja da će, bez obzira na sve napore usmerene na prikriivanje, ostati bez nezakonitih prihoda. 2) Oduzimanje nelegalno stečene imovine deluje preventivno na mogućnost infiltracije „prljavog“ novca u legalnu ekonomiju, pre svega novca moćnih kriminalnih organizacija. 3) Na ovaj način se oduzimaju nelegalno stečena sredstva koja se mogu koristiti u vršenju drugih krivičnih dela. 4) Četvrta postavka je moralne prirode – nikome se ne može dozvoliti da ostvaruje zaradu kriminalnom delatnošću, te da uživa u njenom korišćenju.

Apstraktno posmatrano, za ostvarivanje ciljeva svake organizacije, pa bila ona i kriminalna, potrebna su finansijska sredstva – ona se pribavljaju kroz vršenje određenih delatnosti (zakonitih ili nezakonitih), zatim se evidentiraju, ulažu i transferišu, pri čemu kao rezultat takvih finansijskih aktivnosti nastaju određeni „papirnati“ tragovi kroz razne forme dokumentacije.¹ Takvi tragovi se mogu otkriti upotrebom istražnih tehnika koje suštinski izvire iz finansijske administracije i računovodstva. Kriminalističke obrade organizovanog, kao i drugih vrsta imovinski motivisanog kriminala, mogu se poboljšavati selektivnom upotrebom različitih metoda finansijske istrage, kojima se, kao savremenim dostignućem kriminalističke nauke, dolazi do:

- informacija o ulaganju nezakonito stečenih sredstava u legalno poslovanje;
- informacija o privrednim subjektima koji se koriste kao „paravan“ za kriminalne delatnosti;
- dodatnih pouzdanih dokaza sadržanih u dokumentaciji koja prati ekonomsku aktivnost kriminalnih organizacija;
- otkrivanja dokaza o postojanju ili skrivanju protivzakonito stečene imovine;
- otkrivanja dokaza o prethodno nepoznatim poslovima kriminalnih organizacija ili pojedinaca;
- otkrivanja svedoka za koje se nije znalo, kao i drugih lica i privrednih subjekata uključenih u kriminalnu delatnost;
- informacija u vezi sa izvršenjem drugih krivičnih dela, koje mogu pomoći da se rasvetle šire kriminalne delatnosti pojedinaca i kriminalnih organizacija;
- otkrivanja međunarodnih finansijskih veza i operacija između kriminalnih organizacija lociranih u različitim zemljama;
- otkrivanja visokokvalitetnih dokaza sadržanih u različitoj finansijskoj dokumentaciji, na osnovu kojih se mogu utvrditi načini transfera, vreme transfera i mesta ulaganja nezakonito stečenih sredstava;
- informacija koje će omogućiti da se identifikuje, prati i vrednuje imovina koja može biti predmet oduzimanja;
- informacija koje omogućuju primenu mera zamrzavanja radi sprečavanja bilo kakvog postupanja, transfera ili odlaganja nezakonito stečene svojine;
- drugih informacija značajnih za kriminalističku obradu slučajeva organizovanog, odnosno imovinski motivisanog kriminala.

¹ Detaljnije u: Ehrenfeld, R. (1992). *Evil Money: Encounters Along the Money Trail*. New York: Harper Collins Publishers.

U pojedinim situacijama, na stepen osnova sumnje da je izvršeno krivično delo iz oblasti imovinski motivisanog kriminala, mogu da utiču i spoljne manifestacije, što je posledica delovanja materijalne koristi nastale izvršenjem krivičnog dela na učinioca. Ove spoljne manifestacije mogu da posluže kao indicije za postavljanje verzija o izvršenom krivičnom delu (promena ponašanja, trošenje novca, kupovina skupocenih stvari i sl.). Osnovna mera koja se primenjuje u takvim slučajevima je *finansijska istraga* osumnjičenog, koja, između ostalog, obuhvata procenu da li način njegovog života ukazuje na „pošten život“. Takva istraga se može obaviti na dva načina – prvi je poznat kao *analiza neto vrednosti* i koristi se u slučajevima kada osumnjičeni ima imovinu koja privlači pažnju, dok se drugi definiše kao *analiza izvora i primene sredstava*, i primenjuje se kada osumnjičeni ima vidno izražene potrošačke navike (Richards, 1999: 215).

Izvorno, metode finansijske istrage preuzete su iz postupaka poreskih službi koji se preduzimaju s ciljem utvrđivanja neprijavljenih prihoda i izbegavanja plaćanja poreza, da bi kao takve bile prilagođene potrebama borbe protiv organizovanog kriminala. Istorijski posmatrano, najpoznatije primere daju američki sudovi (Manning, 2005: 81). Do šire primene metoda finansijske istrage u borbi protiv organizovanog kriminala u SAD-u dolazi sa donošenjem Zakona o organizacijama koje se bave reketom i korumpiranjem (*Racketeer Influenced and Corruption Organization Act – RICO*) iz 1970. godine, kojim su ove metode prihvaćene kao važno sredstvo za borbu protiv organizovanog kriminala, pre svega u dokazivanju nezakonitih prihoda (Bourgeois, 2000: 875).

U narednom tekstu ukazaćemo na značaj i modalitete primene metoda finansijske istrage u savremenoj kriminalističkoj praksi, kao i na zakonske osnove njihovog preduzimanja u Srbiji. Primena ovih metoda omogućava otkrivanje postojanja i lociranje nelegalno stečenih sredstava, čime se stvara osnova za pokretanje postupaka njihovog finalnog oduzimanja, odnosno konfiskacije.

2. Metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti

Metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti zasniva se na podacima koji se odnose na finansijske transakcije osumnjičene osobe. Primenjuje se u poreskim i drugim finansijskim istragama, pri čemu treba napomenuti da se u slučajevima poreskih istraga utvrđuju neprijavljeni prihodi, dok su u drugim finansijskim istragama predmet istrage nezakoniti prihodi. Dokazivanjem na osnovu neto vrednosti meri se povećanje, odnosno smanjenje neto vrednosti sredstava kojima jedna osoba raspolaze, pri čemu se sva uvećanja imovine za koja ne postoji odgovarajuća dokumentacija, svrstavaju u kategoriju neprijavljenih, odnosno nezakonitih prihoda, zavisno od prirode istrage. Istorijski posmatrano, organizovana primena ovog metoda javlja se tridesetih godina XX veka, kada policijske službe u SAD-u nisu imale uspeha u procesuiranju šefova raznih mafijaških udruženja koja su se bavila organizovanim kriminalom.² U slučajevima kada bi policija lišila slobode neke od niže rangiranih članova kriminalnih udruženja, oni su odbijali da sarađuju ili svedoče protiv svojih šefova, najčešće zbog straha od osвете. Sa druge strane, šefovi pojedinih gangsterskih porodica bili su veoma bogati upravo zahvaljujući organizovanoj kriminalnoj delatnosti, koja je donosila velike

² Opširnije u: Albanese, J. S. (1996). *Organized Crime in America*. 3rd Edition, Cincinnati: Anderson Publishing.

profite, naročito u vreme prohibicije. Nezakonito stečena sredstva trošena su na različite načine ili su ulagana u druge, legalne ili nelegalne poslove koji su donosili profit.

Posredne metode dokazivanja nezakonitih delatnosti prvi su razvili specijalni agenti Poreske uprave SAD (*Internal Revenue Service – IRS*), za potrebe krivičnog gonjenja čelnih ljudi organizovanog kriminala, i to zbog kršenja poreskih zakona. Koristeći ove metode, na osnovu dokumentacije su dokazivali da su prihodi članova kriminalnih organizacija bili dovoljno visoki za obaveznu poresku prijavu, odnosno da članovi kriminalnih organizacija nisu prijavljivali sve svoje prihode. Na taj način su šefovi gangsterskih porodica odlazili u zatvor, ali ne zbog ubistava, ucena ili drugih krivičnih dela za koja su sumnjivani, nego prvenstveno zbog utaje poreza na prihod. Prema nekim mišljenjima, osuda Al Kaponea za utaju poreza tridesetih godina XX veka značajno je uticala na ekspanziju primene perfidnih metoda pranja novca (Richards, 1999: 44). Tako je Majer Lanski (Mayer Lansky), poučen događajima sa Al Kaponeom i svestan da će njega i njegove saradnike zadesiti ista sudbina ukoliko ne prikriju i ne prikažu svoje nelegalne prihode kao legalne, osmislio jedan od prvih načina pranja novca koristeći koncept pozajmica od švajcarskih banaka, u koje je „prijav“ novac najpre ulagan, da bi se kasnije vraćao u SAD kroz pozajmice različitim firmama koje su faktički bile u rukama kriminalnih organizacija.³

Metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti zasniva se na činjenici da onaj ko poseduje novac isti može potrošiti, uložiti ili sačuvati (tzv. slamarice), uzimajući u obzir sve te mogućnosti i analizirajući ih. Koristeći ovaj metod moguće je izračunati koliko je određena osoba potrošila novca, koliko je uložila u određene poslove, a koliko je, pak, sredstava eventualno sačuvala za određeni vremenski period. Ovi iznosi se potom upoređuju sa poznatom vrednošću imovine/sredstava kojom je to lice raspolagalo u određenoj godini, pri čemu se eventualni višak imovine/sredstava smatra neprijavljenim, odnosno nezakonitim prihodom, u zavisnosti od vrste istrage. Metod se primenjuje u slučajevima kada nema neposrednih dokaza o neprijavljenim, odnosno nezakonitim prihodima, ili su knjige (evidencije) neodgovarajuće ili netačne, pri čemu je evidentno da se imovina osumnjičenog uvećava. Uspešna primena metoda dokazivanja na osnovu neto vrednosti zavisi od pouzdanosti informacije o polaznoj neto vrednosti osumnjičenog lica, koja uključuje sva sredstva i sve obaveze (odnosno prihode i rashode) u određenom trenutku. Polazna neto vrednost je osnovica (polazna tačka) od koje će se računati buduće promene sredstava ili obaveza. Prilikom primene metoda dokazivanja na osnovu neto vrednosti izuzetno je važno da se utvrdi tačna neto vrednost imovine/sredstava osumnjičenog na početku, tj. u osnovnoj ili polaznoj godini.

Metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti zahteva primenu matematičkih operacija određenih formulom za izračunavanje neto vrednosti (Manning, 2005: 98). Sama formula za izračunavanje neto vrednosti glasi: *imovina i sredstva (I) minus dugovanja (D) jednako neto vrednost (N_v) minus neto vrednost početne godine (N_p)*

³ Pranje novca je vrsta imovinskog kriminala kojim se prikriva postojanje i poreklo nelegalno stečenih sredstava, i to njihovim uključivanjem u legalne finansijske tokove putem transformacija, prebacivanja, razmenjivanja, prikrivanja namene mešanjem sa legalnim sredstvima ili na drugi način, čime se, osim nelegalnog porekla, prikriva kriminalna delatnost i ostvaruje krajnji cilj pranja novca – nesmetano korišćenje prihoda od kriminalne delatnosti i izbegavanje kazne za izvršena krivična dela. (Bošković, 2005: 23).

jednako povećanje (ili smanjenje) neto vrednosti (N) plus lični troškovi (Lt) plus lični gubici (Lg) jednako ukupna sredstva (Us) minus legalni prihodi (Lp) jednako neprijavljen ili nezakonit prihod (Nn).

Imovina i sredstva najčešće obuhvataju gotovinu, novac na računima, čekove, hartije od vrednosti, vozila, ulaganja u nekretnine, lične predmete, antikvitete, opremu i sredstva koja se koriste u poslovanju, i dr. Finansijske obaveze obuhvataju kredite, pozajmice, dospеле račune, stanja na računima (minus), hipoteke, nagomilane rate za otplatu, i dr. Troškovi amortizacije obuhvataju ulaganja u sredstva za proizvodnju ili sredstva za obavljanje drugih delatnosti. Da bi se utvrdila početna neto vrednost osumnjičenog, treba detaljno analizirati sve stavke koje se svrstavaju u grupu imovina/sredstva, uz korišćenje dostupne dokumentacije. Jedan od mogućih problema prilikom utvrđivanja početne neto vrednosti može da bude i utvrđivanje iznosa gotovog novca koji osumnjičeni poseduje. Prilikom upotrebe svake indirektno metode dokazivanja, jedan od najznačajnijih elemenata koje treba utvrditi jeste iznos gotovine. Ona se određuje obavljanjem razgovora sa osumnjičenim i potencijalnim svedocima, pregledom dokumentacije, primenom tehnike izvora i upotrebe izvora sredstava i sl.⁴

Nakon gotovog novca i sva ostala imovina se uključuje u formulu, kako bi se smanjila mogućnost greške. Krajnje stanje na računima do određenog datuma računa se za svaki postojeći bankovni račun, što uključuje štedne uloge, račune za kredite, u kreditnim zadrugama, gotovinu koja se drži kod brokerskih kuća i svaki drugi oblik štednih uloga. Takvo stanje mora da odgovara svakom ulogu ili čeku koji je prošao kroz taj račun. Dokumentacija o završnom stanju na računima na kraju godine obuhvata izvode sa datih računa, kao i bilo koji drugi oblik poravnavanja koji je bio primenjen. Takođe, mora se dokazati vlasništvo nad datim bankovnim računom, što se čini ili preko uzorka sačuvanog potpisa ili preko zahteva za otvaranje računa.

Vrednost bilo koje hartije od vrednosti računa se u odnosu na njenu vrednost s kraja godine, dok se vrednost akcija, kao i svih drugih materijalnih stvari, određuje prema njihovoj ceni u vreme sticanja, ne po tržišnoj ceni. Pri tome promene tržišne cene ne utiču na određivanje visine poreza. Dobici ili gubici koji mogu nastati kao rezultat promena tržišnih cena se ne oporezuju, niti se mogu odbiti od poreza do trenutka dok se hartije od vrednosti ne prodaju. Dokumentacija koja se odnosi na hartije od vrednosti uključuje izvode sa brokerskih računa, potvrde o posedovanju akcija i zahteve za otvaranje računa.

Cena vozila u vreme kupovine dodaje se na kraju obračunske godine. Ukoliko je kredit koji je služio za kupovinu vozila osiguran, preostali iznos kredita koji nije otplaćen svrstava se u rubriku dugovanja u završnoj formuli. Dokumentacija za vozila može obuhvatati bilo koji oblik dokumentacije, od agencije ili pojedinaca koji su prodali vozilo, kao i bilo koji drugi oblik pisanog dokaza o registraciji ili prenosu vlasništva koji se nalazi u posedu državnog organa. Kao i kod vozila, i cena nekretnine u vreme kupovine uračunava se na kraju godine. Kao i u prethodnom slučaju, ako je kredit za kupovinu nekretnine bio osiguran, on se posebno računa pod stavkom dugovanja.

⁴ Opširnije u: Madinger, J., & Zalopany, S. A. (1999). *Money Laundering: A Guide for Criminal Investigators*. Boca Raton: CRC Press.

Dokumentacija o nekretninama trebalo bi da obuhvati kupovnu cenu, dokaz o dobijanju kredita (ukoliko je postojao zahtev za njegovo dobijanje), način isplate i pravni status nekretnine. Pored dokumentacije koja dokazuje kupovinu nekretnine, treba doći i do dokaza o kontinuiranosti vlasništva nad nekretninom kroz proveru plaćanja poreza na godišnjem nivou za nekretninu.⁵

U slučajevima kada je preduzeće pravni subjekt odvojen od osumnjičenog, imovina preduzeća se neće izračunavati pri proceni neto vrednosti imovine. Imovina preduzeća se može računati samo u slučajevima kada je osumnjičena osoba jedini vlasnik preduzeća. U takvim situacijama postoji preplitanje lične imovine sa imovinom preduzeća, zbog čega je potrebno izračunati neto vrednost imovine preduzeća. Sredstva osumnjičenog u preduzeću moraju se uračunati u svojoj prvobitnoj ili prilagođenoj vrednosti, pri čemu se vrednost amortizacije i smanjenja vrednosti sredstava preduzeća moraju posebno navesti pod stavkom dugovanja. Poslovna imovina najčešće obuhvata poslovni nameštaj i opremu, nekretnine, sredstva za proizvodnju i potraživanja.

Sledeći korak u formuli izračunavanja neto vrednosti imovine predstavljaju dugovanja. Kao i u slučaju imovine i sredstava, iznos koji se duguje na kraju godine uključuje se u formulu. U dugovanja se svrstava svako zaduživanje subjekta, uključujući i dug koji se odnosi na zaduženja za lični kredit, kredite za kupovinu opreme, zaduženje za kredit dobijen za nekretninu, zaduženje po kreditnoj kartici ili bilo koji drugi oblik zaduženja. Poslovna zaduživanja mogu da uključe nagomilane otplate na računima i račune za naplatu. Dokumentacija o dugovanjima koja se odnose na imovinu i sredstva uključuje razne fakture, zahteve za odobrenje kredita, poreske prijave i druga dokumenta.

Neto vrednost obuhvata samo novac potrošen za kupovinu sredstava ili smanjenje dugovanja. Pojedinac troši novac i za lične životne troškove, koji uključuju izdatke za hranu, komunalije, školarinu, osiguranje, plaćanje poreza, benzin i druge potrebe. Ove stavke se takođe moraju uzeti u obzir prilikom utvrđivanja ukupno potrošenih sredstava. Lični troškovi smanjuju deo razlike do nezakonite ili neprijavljene dobiti. Takođe, neuključivanje ličnih gubitaka u formulu za neto vrednost poremetiće već izračunate podatke i neće predstavljati celokupan iznos neprijavljene dobiti ili nezakonito stečene dobiti. Lični gubici mogu biti kapitalni, zatim gubici nastali prilikom prodaje ličnih predmeta i sl. Zatim sledi utvrđivanje sredstava iz poznatih izvora. Krediti ovde nisu poznati izvori, budući da se prilikom izračunavanja neto vrednosti označavaju kao dugovanja.

Gotovinu možemo odrediti kao novčana sredstva koja se nalaze u posedu neke osobe. Ta sredstva se mogu nalaziti u stanu ili kancelariji nekog pojedinca, mogu da budu poverena trećoj osobi ili pohranjena u nekom sefu. Gotovina ne uključuje novac koji se nalazi na bilo kom računu kod finansijskih institucija. Finansijska analiza je usmerena ka gotovini kojom je neko raspolagao određenog datuma prethodne godine, ili godine pre početka istrage (osnovna godina) i na gotovinu kojom se raspolaze istog datuma tekuće godine u kojoj se kriminalistička obrada sprovodi (Kitchens, 1993: 13). U postupku utvrđivanja iznosa gotovine kojom je lice raspolagalo u osnovnoj godini

⁵ Detaljnije u: Duyne, P.C., & Levi, M. (1999). Criminal financial investigation: a strategic and tactical approach in the European dimensions. In Viano, E.C. (ed.). *Global organized crime and internacional security*. Ashgate: Aldershot.

koja služi za poređenje, i tekućoj godini ili godinama koje su obuhvaćene istragom, treba prikupiti lične i materijalne dokaze. Prikupljanje ličnih dokaza usmereno je na vođenje razgovora sa osumnjičenim i licima kojima su mogle biti poznate pojedine činjenice koje se odnose na konkretnu kriminalističku obradu. Radi izbegavanja nesporazuma, na početku razgovora osumnjičenom treba predočiti šta se podrazumeva pod pojmom gotovina, jer osumnjičeni kasnije može da stvari koje je izostavio iz iskaza, ili ih lažno saopštio, pripiše nerazumevanju pojma gotovine. U svakom konkretnom slučaju treba preduzeti mere da bi se saznalo nešto više o bilo kakvom pisanom tragu o postojanju gotovine. Kada je reč o različitim kriminalnim aktivnostima, najčešće se vodi neka vrsta evidencije (dnevna prodaja opojne droge i ostvarena zarada). Ona se vodi po principu jednostrukog knjiženja i može da sadrži značajne podatke o količini novca koji je osumnjičeni zaradio. Takođe, treba prikupiti i svu dokumentaciju koja može da opovrgne postojanje gotovine, a odnosi se na sve delatnosti kojima je gotovina stečena.

Metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti svoje začetke i najširu primenu ostvario je u SAD-u. Da bi službe za sprovođenje zakona ove zemlje primenile jedan takav istražni metod, potrebno je da budu ispunjena tri zahteva, koje je odredio Vrhovni sud⁶: 1) pouzdano utvrđivanje početne neto vrednosti za osnovnu godinu; 2) negirati razumna obrazloženja osumnjičenog koja pobijaju njegovu krivicu; 3) utvrditi da li je rast neto vrednosti rezultat dohotka koji se oporezuje prema važećim propisima, ili je posledica nezakonitih poslova. Metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti temelji se na posrednim dokazima i predstavlja primarni metod dokazivanja neprijavljenih i nezakonitih prihoda, koji se primenjuje kada se ne može primeniti metod istrage specifičnih stavki, ili kada nije moguć uvid u knjige ili evidencije, a očigledno je da osumnjičeni akumulira imovinu i sredstva.

U cilju što bolje prezentacije i razumevanja celokupnog postupka primene ovog metoda, preporučljivo je korišćenje priloga u obliku tabelarnih prikaza i grafičkih priloga. Prilozima se objašnjava ceo slučaj, a organizovani su na takav način da služe postizanju određenog cilja, odnosno izračunavanju neprijavljenog ili nezakonitog prihoda. Prilozi se mogu koristiti i u pojedinim fazama krivičnog postupka, za bolje razumevanje primenjenih metoda i dokazivanje pojedinih činjenica relevantnih za krivični postupak.

3. Metod dokazivanja na osnovu troškova

Metod dokazivanja na osnovu troškova je posredan metod dokazivanja neprijavljenih ili nezakonitih prihoda i u osnovi je sličan metodi dokazivanja na osnovu neto vrednosti. Naime, oba metoda predstavljaju određene varijacije procedura koje izvire iz finansijske administracije i računovodstva. Metod dokazivanja na osnovu troškova primenjuje se kada pojedinac većinu svojih prihoda troši, tj. ima izražene potrošačke navike, dok se metod dokazivanja na osnovu neto vrednosti, kao što smo videli, primenjuje kada pojedinac akumulira znatnu količinu imovine u određenom periodu.

Osnovne teorijske postavke ovog metoda objašnjene su u jednom sudskom procesu pred američkim sudom, gde je rečeno da primena metoda počinje procenom stanja

⁶ Ovi zahtevi sadržani su u presudi američkog Vrhovnog suda Holand, 348 U.S. at 132,135,137 (Manning, 2005: 88).

neto vrednosti poreskog obveznika na početku poreskog perioda (Richards, 1999: 215). U tom smislu, on može posedovati ili mnogo ili ništa od imovine/sredstava. Ukoliko u posmatranom periodu njegovi troškovi prelaze iznos prijavljenih prihoda, a njegova neto vrednost krajem tog perioda ostane ista kao na početku (odnosno ukoliko evidentirani računi ne pokrivaju u celini iznos razlike troškova i prihoda), može se zaključiti da su u njegovoj poreskoj prijavi navedena primanja koja su nerealna, odnosno niža od stvarnih. Metod je prvi put primenjen u slučajevima poreza na prihode poreskih obveznika čija je osnovica bila gotovina, gde su poreski obveznici imali zakonit izvor sredstava (firmu ili platu) ili su bili bez vidljivih sredstava za život, dok se danas primenjuje kako za istragu slučajeva utaje poreza na prihod, tako i za finansijske istrage izvršenih krivičnih dela imovinskog kriminala. S obzirom da je reč o posrednom metodu dokazivanja, njegova primena dolazi u obzir kada (Richards, 1999: 98):

- osumnjičeni ne vodi knjige i evidencije;
- knjige i evidencija nisu dostupne;
- knjige i evidencija nisu potpune;
- osumnjičeni zadržava ili ometa uvid u knjige i evidencije.

Računovodstvo se bazira na koncepciji da je vrednost imovine ili sredstava jednaka zbiru vrednosti finansijskih obaveza i vlasničkog kapitala.⁷ Dokazivanje na osnovu neto vrednosti zasniva se na promeni vrednosti vlasnikovog kapitala iz godine u godinu, podrazumevajući utvrđivanje stanja na svakom od računa, te imovine i rashoda na kraju osnovne godine, kao i svih onih godina koje su pod istragom. Dokazivanje na osnovu troškova se primenjuje kada se većina prihoda troši, umesto da se sredstva akumuliraju, odnosno da se iskoriste za smanjenje finansijskih obaveza.⁸ Sredstva se, na primer, mogu trošiti za nabavku droge, za putovanja, kupovinu poklona, kockanje, lične troškove života i sl. U slučajevima kada se u kriminalističkoj obradi uspešno dokažu svi zakoniti izvori prihoda, odnosno sredstava (uključujući kredite, poklone, nasledstvo i dr.), ostaje samo jedan mogući izvor prihoda – nezakonite delatnosti.

Zahtevi za primenu metoda dokazivanja na osnovu troškova, koji se primenjuju u američkom pravnom sistemu, slični su zahtevima koji se odnose na primenu metoda dokazivanja na osnovu neto vrednosti. U slučajevima primene metoda dokazivanja na osnovu troškova treba najpre, sa razumnom pouzdanošću, utvrditi početnu neto vrednost imovine/sredstava osumnjičenog. Prilikom primene ovog metoda ne moraju se prikazati tačni iznosi za svaki pojedini račun na strani prihoda i rashoda za osnovnu godinu, ili za godine koje su pod istragom. Međutim, treba uzeti u obzir sve račune sa kojih se mogu utvrditi podignuti novčani iznosi. Sledeći korak je utvrđivanje verovatnog izvora viška sredstava. U istrazi treba predstaviti dokaze kojima se dokumentuje da se u periodu na koji se istraga odnosi osumnjičeni bavio nekom nezakonitom delatnošću. Dokazi uključuju i svedočenja o umešanosti osumnjičenog u nezakonite poslove. Zatim, veoma je važno da se provere svi dokazi u slučajevima koji se ne odnose na konkretno krivično delo, a dokazuju zakonite izvore sredstava osumnjičene osobe.

⁷ Opširnije u: Radovanović, R., Škorić, K. (1999). *Finansijsko računovodstvo*. Beograd: Ekonomski fakultet.

⁸ Vidi Pheijffer, M. (2000). Financial investigation and crime-money. In Van Duyne, P. C., Ruggiero, V., Scheinost, M. (eds.). *Cross-border crime in a changing Europe*. Tilburg: Tilburg University and JKSP.

Metod dokazivanja na osnovu troškova zasniva se na posrednim dokazima, tako da će, ukoliko se ne uračuna neki oblik zakonitog izvora sredstava, to uticati na verodostojnost rezultata do kojih se dođe njegovom primenom. Osnov ove metode je upoređivanje izvora imovine/sredstava sa njihovim korišćenjem,⁹ pri čemu treba napomenuti da postoji više različitih izvora imovine/sredstava osumnjičene osobe tokom godine. U slučajevima kada se vrednost imovine/sredstava smanjuje, to može da znači da su imovina, odnosno sredstva pretvoreni u gotovinu. Takođe, kada postoji povećanje finansijskih obaveza (rashodi), to znači da su od finansijskih ustanova, pojedinaca ili drugih osoba uzimana novčana sredstva na kredit, koja su zatim polagana na neki drugi račun ili su potrošena.

Imovina/sredstva mogu biti zakoniti ili nezakoniti, odnosno oporezivi ili neoporezivi. Specifični podaci koji se odnose na imovinu/sredstva mogu ukazati na smanjenje imovine, povećanje rashoda i zakonite prihode. Smanjenje imovine podrazumeva umanjene gotovog novca, stanja na bankovnim računima, zaliha, stanja na računima potraživanja, u opremi i drugo. Povećanje finansijskih obaveza/rashoda može biti prouzrokovano povećanjem glavnica kredita, povećanjem računa dospelih na naplatu i drugo. Zakoniti prihodi mogu biti plate, poslovna dobit, iznajmljivanje nekretnina, dobit na osnovu prodaje lične imovine, pokloni, nasledstvo, isplate polisa osiguranja i krediti. Trošenje sredstava označava novac koji je osumnjičena osoba potrošila za godinu dana. Povećanje imovine, smanjivanje finansijskih obaveza i lični životni troškovi zahtevaju trošenje akumuliranih sredstava ili ostvarene dobiti. Sredstva se mogu trošiti za različite namene, a najčešće je to povećanje imovine, smanjenje finansijskih obaveza, lični životni troškovi, gubici na prodaji imovine i slično. Povećanje imovine se najčešće odnosi na povećanje sredstava, stanja na bankovnim računima, uvećanje zaliha, potraživanja, poslovnu opremu, nekretnine i ličnu imovinu. Smanjenje finansijskih obaveza uglavnom se odnosi na smanjenje plativih računa i otplatu glavnica kredita.

Postupak analize troškova odvija se u tri osnovne faze. Prva obuhvata svrstavanje svih transakcija u kategoriju upotreba/trošenje ili izvora sredstava. Druga podrazumeva utvrđivanje ukupnih troškova i poznatih izvora sredstava za svaku godinu koja je predmet istrage. U trećoj se od ukupnih troškova za posmatrani period oduzimaju ukupni poznati izvori sredstava, te dobija vrednost neprijavljene ili nezakonite dobiti. U tom smislu, formula za analizu troškova glasi: *neprijavljena ili nezakonita dobit (N) jednaka je razlici ukupnih troškova (Ut) i poznatih izvora sredstava (Pi)*, (Manning, 2005: 98).

I metod dokazivanja na osnovu troškova zasniva se na posrednim dokazima. Reč je o primarnom metodu dokazivanja nezakonitih prihoda i neprijavljenih oporezivih prihoda, koji se primenjuje kada istražnom organu ne stoje na raspolaganju knjige ili evidencije, dok osumnjičena osoba troši svoja sredstva i ne akumulira imovinu.¹⁰ U takvim slučajevima treba uporediti potrošene vrednosti sa poznatim izvorima sredstava.

⁹ Vidi: Levi, M., ed. (1995). *Investigating, Seizing and Confiscating the Proceeds of Crime*. Police Research Group Paper 61, London: Home Office.

¹⁰ Vidi Evans, J. (1994). *The Proceeds of Crime: Problems of Investigation and Prosecution*. Paper presented to the United Nations International Conference on Preventing and Controlling Money Laundering and the Use of the Proceeds of Crime: A Global Approach, Mont Blanc: Courmayeur.

Prvo se mora utvrditi polazna tačka, zatim verovatan izvor prihoda, a potom treba istražiti tragove i navode osumnjičenog, kako bi se došlo do relevantnih informacija. Preporučljivo je koristiti grafičke i tabelarne prikaze finansijskih informacija u pojedinim fazama krivičnog postupka, kako bi se bolje razumele primenjene metode i lakše dokazale činjenice relevantne za krivični postupak.

4. Zakonski osnovi za primenu metoda finansijske istrage u srpskom zakonodavstvu

Brojni su međunarodni akti koji se odnose na problematiku oduzimanja, odnosno konfiskaciju imovine stečene kriminalom. Može se reći da je razvoj nove koncepcije u ovoj oblasti na međunarodnom planu započeo donošenjem Konvencije UN protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci (*UN Convention Against Illicit Traffic Narcotic Drugs and Psychotropic substances*, Viena 1988)¹¹, da bi nakon toga bili doneti i drugi propisi, od kojih se posebno izdvajaju Konvencija o pranju novca, istragama, zapleni i konfiskaciji dobiti od kriminala (*Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*, Strasbourg, 1990), Krivičnopravna konvencija o korupciji (*Criminal Law Convention on Corruption*, Strasbourg 1999), Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma (*International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism*, New York 1999), Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (*UN Convention Against Transnational Organized Crime*, Palermo 2000),¹² i Konvencija UN protiv korupcije (*United Nations Convention against Corruption*, Merida 2003). Noviji razvoj međunarodnopravne regulative u oblasti konfiskacije imovine stečene kriminalom sublimiran je u Konvenciji Saveta Evrope o pranju, otkrivanju, zapleni i konfiskaciji prinosa kažnjivih dela i finansiranja terorizma iz 2005. godine (*Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism*, Warsaw, 2005)¹³, te Okvirnoj odluci Saveta EU o konfiskaciji prihoda, sredstava i imovine povezane sa kriminalom (*Council Framework Decision on Confiscation of Crime-Related Proceeds, Instrumentals and Property*)¹⁴, donetoj iste godine (Marinković, Milić, 2008: 93, 94.).

Oktobra 2008. godine Skupština Srbije je donela *Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnih dela*¹⁵, kojim se uređuju uslovi, postupak i organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje imovinom proisteklom iz krivičnih dela organizovanog kriminala, prikazivanja pornografskog materijala i iskorišćavanja dece za pornografiju, protiv privrede, neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga, protiv javnog reda i mira, protiv službene dužnosti, kao i protiv

¹¹ Internet: http://www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf

¹² Internet: http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_eng.pdf

¹³ Internet: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Word/198.doc>

Varšavska konvencija propisuje, između ostalog, formiranje finansijsko-obaveštajnih jedinica (Financial intelligence unit – FIU) na nacionalnim nivoima, koje će imati posebnu ulogu u procesu identifikovanja prihoda stečenih kriminalom.

¹⁴ Internet: http://www.unicri.it/wwd/justice/docs/JudicialCoop/Decision_2005_212_Crime%20Related_Confiscation.pdf

¹⁵ Službeni glasnik, broj 97, 2008.

čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom.¹⁶ Prema ovom zakonu, organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje imovinom proisteklom iz krivičnog dela su javni tužilac, sud, Jedinica za finansijsku istragu i Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom, pri čemu se nadležnost javnog tužioca i suda određuje prema nadležnosti suda za krivično delo iz koga potiče imovina. Jedinica za finansijsku istragu je specijalizovana organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova koja otkriva imovinu proisteklu iz krivičnog dela i vrši druge poslove u skladu sa ovim zakonom, po službenoj dužnosti ili nalogu javnog tužioca i suda. Zakonom je predviđeno i postojanje Direkcije za upravljanje oduzetom imovinom, koja upravlja oduzetom imovinom, vrši njenu procenu, skladišti, čuva i prodaje oduzetu imovinu, vodi evidencije o imovini, učestvuje u pružanju međunarodne pravne pomoći, obuci u vezi sa oduzimanjem imovine proistekle iz krivičnog dela i obavlja druge poslove.

Zakonom je predviđen poseban postupak oduzimanja imovine stečene krivičnim delom, koji započinje finansijskom istragom protiv vlasnika kada postoje osnovi sumnje da poseduje znatnu imovinu proisteklu iz krivičnog dela. U finansijskoj istrazi prikupljaju se dokazi o imovini, zakonitim prihodima i troškovima života okrivljenog, svedoka saradnika ili ostavioca, dokazi o imovini koju je nasledio pravni sledbenik, odnosno dokazi o imovini i naknadi za koju je imovina prenetna na treće lice. Dužnost je svih organa i lica koja učestvuju u finansijskoj istrazi da postupaju sa naročitom hitnošću, dok su podaci u vezi s finansijskom istragom poverljivi i predstavljaju službenu tajnu. Osim službenih lica, ove podatke ne mogu ođavati ni druga lica kojima oni postanu dostupni, dok je službeno lice dužno da drugo lice obavesti da ovi podaci predstavljaju tajnu. Finansijska istraga pokreće se naredbom javnog tužioca koji njome i rukovodi. Na zahtev javnog tužioca ili po službenoj dužnosti, dokaze o imovini lica prikuplja Jedinica za finansijske istrage. Pretresanje stana i ostalih prostorija vlasnika ili drugih lica može se preduzeti, na osnovu odluke nadležnog suda, ako je verovatno da će se pronaći dokazi o imovini koji se traže, što važi i kada je reč o pretresanju samog vlasnika ili drugih lica.

Predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz privremeno se oduzimaju. Državni i drugi organi, organizacije i javne službe dužni su da Jedinici za finansijske istrage omoguće uvid i dostave podatke, dokumenta i druge predmete od značaja za utvrđivanje imovine. Uvid i dostava podataka, dokumenata i drugih predmeta, ne mogu se uskratiti pozivanjem na obavezu čuvanja poslovne, službene, državne, odnosno vojne tajne. Zakonom je propisano i ovlašćenje javnog tužioca, na osnovu kojeg on može narediti bankarskoj ili drugoj finansijskoj organizaciji da Jedinici za finansijske istrage dostavi podatke o stanju poslovnih i ličnih računa i sefova vlasnika, pri čemu Jedinica može vršiti i automatsku obradu podataka o stanju poslovnih i ličnih računa i sefova vlasnika.

Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela primenjuje se od marta 2009. godine.¹⁷

¹⁶ Za neka od prethodno navedenih krivičnih dela zakon se primenjuje u slučaju da imovinska korist, odnosno vrednost predmeta koji su upotrebljeni, ili su bili namenjeni za izvršenje, ili su nastali izvršenjem krivičnog dela, prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara.

¹⁷ Decembra 2009. godine državni sekretar Ministarstva pravde Srbije Slobodan Homen saopštio je da je za prvih osam meseci primene Zakona o oduzimanju imovine u Srbiji zaplenjeno preko 40 nepokretnosti, na desetine vozila, velike količine prehrambene robe, dok se zaplena u gotovom novcu meri višemilionskim iznosima. U tom trenutku u Srbiji je vođeno više

Pored odredbi Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, za preduzimanje finansijskih istraga u srpskom zakonodavstvu od posebne važnosti su i odredbe člana 234. Zakonika o krivičnom postupku¹⁸. Prema ovim odredbama, javni tužilac može zahtevati da nadležni državni organ, bankarska ili druga finansijska organizacija, obavi kontrolu poslovanja lica za koje postoje osnovi sumnje da je učinilo krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora od najmanje četiri godine, i da mu dostavi dokumentaciju i podatke koji mogu poslužiti kao dokazi o krivičnom delu ili imovini pribavljenoj krivičnim delom, kao i obaveštenja o sumnjivim novčanim transakcijama u smislu Konvencije o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenim kriminalom i finansiranju terorizma. O zahtevu i prikupljenim podacima javni tužilac je dužan da odmah obavesti istražnog sudiju. Takođe, na pisani i obrazloženi zahtev javnog tužioca, pod prethodno navedenim uslovima, istražni sudija može odlučiti da nadležni organ ili organizacija privremeno obustavi određenu finansijsku transakciju, isplatu, odnosno izdavanje sumnjivog novca, vrednosnih papira ili predmeta za koje postoje osnovi sumnje da potiču od krivičnog dela ili od dobiti stečene krivičnim delom, ili su namenjeni izvršenju, odnosno prikrivanju krivičnog dela.

5. Zaključak

Upotreba savremenih tehničkih dostignuća i korišćenje usluga eksperata iz različitih oblasti (računovođa, pravnika, informatičara i dr.) u nezakonitim aktivnostima, doprineli su da organizovani kriminal danas postane izuzetno sofisticiran, te da umnogome suzi mogućnosti otkrivanja njegovih aktivnosti. Potreba suprotstavljanja različitim kriminalnim aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa upućuje na korišćenje savremenih dostignuća kriminalističke nauke u praktičnoj delatnosti državnih organa nadležnih za suzbijanje ove vrste kriminala. Jedna od efikasnih metoda svakako je finansijska istraga, koja omogućava otkrivanje finansijskih operacija organizovanog kriminala, lociranje nezakonito stečenih sredstava i stvaranje osnova za pokretanje postupka oduzimanja nezakonito stečenih sredstava. Efikasnim sistemom mera oduzimanja nelegalno stečene imovine, onemogućava se infiltracija kriminalnih organizacija u finansijske institucije i kontrolisanje političkih i ekonomskih tokova „prljavog“ novca. Nelegalno stečena sredstva se najčešće koriste za korupciju u javnim službama i finansijskom sektoru, kao i u drugim oblastima privredne i vanprivredne delatnosti.

Savremeni koncept borbe protiv imovinski motivisanog kriminala, posebno organizovanog kriminala, upućuje na potrebu usavršavanja postojećih i uvođenje novih istražnih metoda u kriminalističkom radu. To podrazumeva stalno praćenje novih

od 500 postupaka za privremeno oduzimanje imovine, po čijem okončanju bi trebalo da sledi i trajno oduzimanje. Internet: <http://www.srbijanet.rs/vesti/hronika/39036-oduzeta-imovina-na-dobrobit-gradjana-srbije.html>

Tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević je januara 2010. saopštio da se vrednost imovine za koju Tužilaštvo za organizovani kriminal vodi finansijske istrage meri desetinama miliona evra, te da je manji deo već privremeno oduzet, a da se najveće zaplene tek očekuju. Kako je to istakao Radisavljević, u gotovo svim postupcima, čak i u onima u kojima je došlo do privremenog oduzimanja, tužilaštvo intenzivno traga i za drugom prikrivenom imovinom. Internet: <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/171208/Zaplenjena-imovina-vredna---desetine-miliona-evra>

¹⁸ Službeni list SRJ, br. 70/2001 i 68/2002 i Službeni glasnik RS, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – dr. zakon, 49/2007, 20/2009 – dr. zakon i 72/2009.

naučnih i tehničkih dostignuća i njihovo inkorporiranje u postojeće procedure i metode, s akcentom na primeni metoda finansijskih istraga kada je reč o suprotstavljanju organizovanom kriminalu. U tom kontekstu, nadamo se da će ovaj rad dati skroman doprinos unapređenju primene metoda finansijske istrage u praksi organa nadležnih za suzbijanje organizovanog kriminala u našoj zemlji.

6. Literatura

- Albrecht, H. J. (1998). Money Laundering and the Confiscation of the Proceeds of Crime – A Comparative View on Different Models of the Control of Money Laundering and Confiscation. pp. 159–171. In Watkin, T. G. (ed.). *The Europeanisation of Law, United Kingdom Comparative Law Series*, 18. Oxford: Alden Press.
- Bourgeois, R. L. ed. (2000). Racketeer Influenced and Corrupt Organizations. *American Criminal Law Review*, no 37, pp. 879–940.
- Bošković, G. (2005). *Pranje novca*. Beograd: Beosing.
- Duyme, P. C. & Levi, M. (1999). Criminal financial investigation: a strategic and tactical approach in the European dimensions. In Viano, E. C. (ed.). *Global organized crime and internacional security*. Ashgate: Aldershot.
- Evans, J. (1994). *The Proceeds of Crime: Problems of Investigation and Prosecution*. Paper presented to the United Nations International Conference on Preventing and Controlling Money Laundering and the Use of the Proceeds of Crime: A Global Approach. Mont Blanc: Courmayeur.
- Ehrenstein, M. D. (1990). Tracking Narco-Dollars: The Evolution of a Potent Weapon. In *The Drug War*. Miami: University of Miami Inter-American Law Review, pp. 645–661.
- Ehrenfeld, R. (1992). *Evil Money: Encounters Along the Money Trail*, New York: Harper Collins Publishers.
- Richards, J. R. (1999). *Transnacional Criminal Organizations, Cybercrime, and Money Laundering*, London: CRC Press.
- Manning, G. M. (2005). *Financial investigation and forensic accounting*. Boca Raton: CRC Press.
- Madinger, J., & Zalopany, S. A. (1999). *Money Laundering: A Guide for Criminal Investigators*. Boca Raton: CRC Press.
- Marinković, D., Milić, N. (2008). Konfiskacija imovine stečene kriminalom – opšta razmatranja i rešenja u zakonodavstvu Republike Srbije. *Kriminalističke teme*, Sarajevo, broj 1-2, str. 85-101.
- Naylor, R. T. (1999). A critique of follow-the-money methods in crime control policy. *Crime, Law and Social Change*, 32.
- Kitchens, T. L. (1993). The cash follow analysis method. Following the paper trail in Panzi schemes. *FBI Law Enforcement*, 8.
- Radovanović, R., & Škorić, K. (1999). *Finansijsko računovodstvo*. Beograd: Ekonomski fakultet.

- Pheijffer, M. (2000). Financial investigation and crime-money. In Van Duynes, P. C., Ruggiero, V., Scheinost, M. (eds.). *Cross-border crime in a changing Europe*. Tilburg: Tilburg University and JKSP.
- Levi, M. (ed.) (1995). *Investigating, Seizing and Confiscating the Proceeds of Crime*. Police Research Group Paper 61, London: Home Office.

METHODS OF FINANCIAL INVESTIGATION IN FIGHTING ORGANIZED CRIME

SUMMARY

In modern conditions and on a global scale, the fight against property-motivated crime focuses on the confiscation of assets acquired illegally by criminal activities which prevents the inclusion of such assets into legal financial flows. The authors highlight the importance of methods and modalities of financial investigation in contemporary crime-investigation practice. They allow you to discover the existence and finding of illegal proceeds in criminal activities and provide a basis for initiating proceedings for the confiscation of assets. The use of methods of financial investigation has great importance in the fight against organized and other forms of property-motivated crime, as illegally acquired assets are the economic leverage of criminal organizations and individuals.